

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА
І ЛІТАРАТУРА Ў СЛАВЯНСКІМ
ЭТНАКУЛЬТУРНЫМ КАНТЭКСЦЕ**

*Матэрыялы рэспубліканскай
навукова-практычнай канферэнцыі*

21–22 кастрычніка 2010 года

2010

УДК 811.161.3(06)+821.161.3(06)
ББК 811.411.3я43+83.3(4Бел)я43
Б43

Рэдакцыйная калегія:
Г.А. Арцямёнак (адк. рэд.), **В.І. Русілка** (адк. рэд.), **Ю.М. Бабіч**, **В.Ю. Бароўка**,
В.І. Несцяровіч, **В.Ф. Падстаўленка**, **Г.К. Семянькова**

Зборнік змяшчае навуковыя даклады моваведаў і літаратуразнаўцаў, прачытаныя на рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Беларуская мова і літаратура ў славянскім этнакультурным кантэксце”.

Разгледжаны праблемы лексікалогіі, кагнітыўнай і камунікатыўнай лінгвістыкі, культуры мовы, літаратуразнаўства, методыкі выкладання мовы і літаратуры.

Для навуковых супрацоўнікаў, аспірантаў, студэнтаў.

УДК 811.161.3(06)+821.161.3(06)
ББК 811.411.3я43+83.3(4Бел)я43

© УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2010

В.Ф. Жылевіч (Пінск)

РАМАН-ПРЫТЧА Ў БЕЛАРУСКАЙ СУЧАСНАЙ ПРОЗЕ: АСАБЛІВАСЦІ ПАЭТЫКІ

Культурна-духоўная сітуацыя канца ХХ – пачатку ХХІ стагоддзяў, пры якой ва ўмовах глабалізацыі актуалізуюцца катэгорыі індывідуальнага і калектыўнага, нацыянальнага і універсальнага, “свайго” і “чужога” абумоўлівае цікавасць беларускіх пісьменнікаў да аднаго з найбольш культураносных пластоў літаратуры – дыдактыцы і афарыстыцы, жанравы канон якіх рэпрэзентуецца павучаннямі, прытчамі, афарызмамі, выслоўямі, – творамі, у якіх у абагуленым выглядзе паўстае культурны досвед народа, з аднаго боку, і пададзены універсальныя агульначалавечыя каштоўнасці, з другога. У сваю чаргу, імклівае пашырэнне інфармацыйнага поля прычыніць актыўнае развіццё малых, кампактных формаў, у тым ліку і ў мастацкай творчасці. Літаратурны працэс сучаснасці, адпаведна вылучаецца актыўным развіццём малых жанравых формаў, іх уключэннем у больш буйныя жанры, трансфармацыяй кананічных жанраў. Адным з прыкладаў падобнага “ўзаемадзеяння” з’яўляецца раман-прытча – жанравая разнавіднасць сучаснага рамана, якая спалучае рысы буйнога эпічнага твора (з разгалінаванымі сюжэтнымі лініямі, устаўнымі эпізодамі, наяўнасцю другасных персанажаў) і прытчы, што ўяўляе сабой, перш за ўсё, абагуленае павучанне, напамін пра праблемы духоўнага кшталту.

Прапанаваны артыкул – гэта даследаванне некаторых асаблівасцяў паэтыкі рамана-прытчы ў беларускай сучаснай літаратуры на прыкладзе твора Віктара Казько “Бунт незапатрабаванага праху” (1999).

Ідэйна-змястоўны бок твора – шматаблічны. Аўтар звяртаецца да самых розных праблем і пытанняў, якія ставіць перад чалавекам жыццё. Ідэі веры і надзеі, жыцця і смерці, добра і зла, памяці і вернасці, матывы адзіноты-самоты, адчужанасці, непрадказальнасці, супраціўлення, праблемы экалогіі – вось некаторыя са шматлікіх узроўняў канцэптואльнасці, якімі прасякнуты гэты прытчавы твор. В. Казько востра адчувае трагізм існавання чалавека ХХ стагоддзя. Пісьменнік узнаўляе ў творы рэакцыю асобы, якая цяжка перажывае націск страшэннага, бесчалавечнага сучаснага індустрыяльнага свету. Галоўны герой – Герман Говар – адчужаны чалавек, які жыве ў варожым яму свеце: “Пазбаўлены цялеснай абалонкі, зямной сваёй плоці, ён пачынаў імкліва разрасціцца. Ён бачыў сябе то валацужным сабакам, што чорным ценем ціснуўся да пад’ездаў будынкаў ці слізгаецца па сметніках, то птушкай, што лунала ў небе, апякаючыся зыркiм, але мёртвым холадам зорак... Не чалавек – монстр...” [2, с. 6].

Твор В. Казько – гэта крык жаху, болю і адначасова абурэння. Так, галоўны персанаж захоплены веліччу, трагізмам і складанасцю жыцця, але ён не здатны прыняць простае, звычайнае, будзённае – жыць “чаканнем дзіва, цуда за вуглом”: “Госпадзі, што яшчэ трэба? Не заходзь, сонца, доўжыся імгненне, каб вока здольнае было ўбачыць усё навокал да драбніц... як усё прымушае чалавека быць і радавацца быццю” [2, с. 251]. Але сучаснае спажывецкае грамадства быццам знарок заганяе людзей у тупік адзіноты і безвыходнасці, кіруючыся адным: “чым горш, тым лепш”.

Па словах Міхася Тычыны, “раман В. Казько “Бунт незапатрабаванага праху” нагадвае знакамітую карціну Эдварда Мунка “Крык”... На фоне абстрактна-урбаністычнай прасторы намалёваная ў профіль галава мужчыны, які крычыць аб тым, што ўбачыў наперадзе і аб чым хоча папярэдзіць усіх, хто яшчэ не заўважае небяспекі” [3, с. 336]. Так, відавочна, што В. Казько даводзіць у сваім рамане пра небяспеку, якая падпільноўвае чалавецтва на шляху ў будучае. Паказваючы карціну Чарнобыльскай

трагеды, пісьменнік імкнецца вырваць чытача з палону штодзённасці і прымусіць задумацца над магчымымі вынікамі “цывілізаванай” дзейнасці чалавека.

Раман “Бунт незапатрабаванага праху” складаецца з адзінаццаці частак, эпілога і Сказа пра аднавокую казу Цылю, ідэйна звязаных між сабой. Будова рамана – складаная. Твор пачынаецца са слоў: “Адчай быў такі безвыходна халодны, праглядна чорны, што ён (Говар) вымушаны быў з усяе моцы, аж да вясёлкавага з’яўлення, заплюшчыць вочы” [2, с. 3] і заканчваецца: “... чалавеку ўжо варта забараніць рабіць хоць што-небудзь дзеля чалавецтва. Бо не ўратаемся. Не выжывем. Не выжывем.” [2, с. 296]. Як бачым, “унутраная кампазіцыя” рамана – замкнёная, бо аўтар у канцы твора так і “пакідае” чалавецтва ў безвыходнасці і адчаю. Пісьменнік нібыта абмяжоўвае вызначаны локус уяўнай ці рэальнай рэчаіснасці, каб ператварыць яго ў своеасаблівую доследную прастору, лабараторную пляцоўку, на якой сюжэт, які ў творы паступова набывае форму іншасказання, змог бы разгортвацца без перашкодаў.

Аповед у рамане часцей вядзецца ад трэцяй асобы (ад імя галоўнага героя – Германа Говара), што садзейнічае драматызацыі твора. Аўтар максімальна скарачае дыстанцыю паміж чытачом і галоўным героем з дапамогай адлюстравання яго ўнутранага свету, самых таемных думак, падсвядомых імпульсаў, сапраўдных пачуццяў – таго, што ў чалавеку схавана ад людзей. Перад пісьменнікам адкрываюцца дадатковыя магчымасці малюнка персанажа, такія, напрыклад, як рэпрэзентацыя ўнутранага маналогу ў форме прамой або няўласна-прамой мовы. Унутраны маналог героя, такім чынам, пераходзіць у маналог аўтара. Напрыклад, паказальнымі з’яўляюцца разважанні Германа пасля наведвання Смольнага палаца: “Эх, жыццё – капейка. Куды ўлез, чаго папёрся са свінным рылам у Смольны рад?.. Соп бы сабе ціха ў дзве норкі са сваімі пяццю меднымі грошыкамі. І людзей падвёў, і сам, лічы, прапашчы ўжо. Чысціні, ачышчэння пажадаў...” [2, с. 111]. Цалкам відавочна, што гэты разважаюць адначасова аўтар і персанаж. І далей пісьменнік працягвае ўмоўна суправаджаць чытача, падводзячы да высновы аб глыбокай трагедыі яго героя: “Герман адчуў сябе такім адзінокім і зацкаваным, што нават слёзы набеглі на вочы, тыя, не пралітыя ў дзяцінстве, пякучыя. Усе адразу адварнуліся, выракліся яго... І вакол яго не людзі, а каменныя глыбы...” [2, с. 111-112].

Цікава адзначыць, што ў творы аўтар часам карыстаецца і такім тыпам, як “*мы-апавед*”. Гэта дазваляе пісьменніку заявляць чытацкі давер і, наадварот, прадэманстраваць свой давер да чытача, што пасля дапаможа яму навучаць і выходзіць чытача, фармаваць яго меркаванне аб героях рамана, блізкае да ўласнага. Такім чынам, ствараецца атмасфера давернай гутаркі. “Усё гэта (маецца наўвазе тое, што людзі пераўвасобяцца ў монстраў) яшчэ ў будучым, да якога *мы* прыйдем ці вернемся, праз якое наканавана прайсці Жору-Юру-Герману. А прайшоўшы, павярнуць назад, у мінулае...” [2, с. 88]. Ажыццяўляючы фармальныя функцыі, “*мы-апавед*” паўстае як праверка цэласнага і блізкага да аўтарскага ўспрымання чытачом ідэй рамана і адначасова як дэманстрацыя перакананасці ў кагнітыўных здольнасцях чытача, магчымасцях яго памяці, здольнасці разумець тэкст рамана і адэкватна яго ўспрымаць. Выключна важную ролю ў паэтыцы рамана прытчы В. Казько надаецца дзеянню. Усе яго элементы працуюць на актывізацыю думкі чытача, яна заўсёды сама павінна знаходзіцца ў дзеянні. У пэўнай ступені гэтаму спрыяе адмысловая прытчавая будова фраз: “Аднойчы ў прыгожы, цудоўны, а таму і вельмі цяжкі дзень...” [2, с. 312], “У адной далёкай ад нас краіне...” [2, с. 78]. Тут бачыцца падабенства з зачынам некаторых біблейскіх аповедаў: “У аднаго чалавека было два сыны...”, ці “Адзін чалавек быў багаты...”. Асаблівасці пабудовы сказаў значна ўплываюць і на тэмп разгортвання дзеяння ў творы. Так, пэўная запаволенасць у развіцці падзей (напрыклад, калі ў тэксце прысутнічаюць апісанні прыроды, ландшафту) рэзка змяняецца шэрагам падзей у жыцці персанажа, нават яго “свабодным” перамяшчэннем з адной прасторы ў іншую, з аднаго часу ў іншы.

У паэтыцы твора найбольш актыўную рэалізацыю атрымліваюць такія тропы, як сімвал, эпітэт, параўнанне, іронія. Прывядзем некалькі прыкладаў:

сімвалы: пустыня, карлік, мурашнік, слёзы, цемра, зло, дрэва;

эпітэты: “глухі падслепаваты дамок”, “каменная ціш скал”, “светланосны погляд”, “дзёгцева-чорны твар”;

параўнанні: “ён узяў падушку і замёр на імгненне, прыслухоўваючыся, як шамаціць у смеццэправодзе за сцяною выкінутае кімсьці з суседзяў смецце. Нібы абяскрыленая птушка трапечашца ў вузкім і смуродным лазе” [2, с. 3], “усю ноч напамілы Бог стогне і плача зямля... Яна, як сабака на ланцугу, як вавёрка ў поле” [2, с. 30].

Так, іранічнымі выглядаюць радкі пра жонку Германа: “з яе атрымаўся б добры мужчына, генерал... а мо яшчэ не ўсё страчана...” [2, с. 20] ці таксама насмешліва-здзеклівым выглядае іх дыялог падчас сваркі: “<...>– Што яшчэ надумаў за ноч?

– А што я мог надумаць? Што трэба было надумаць?

– Табе лепей відаць, ты ж у нашай сям’і вынаходнік...” [2, с. 20].

Іроніяй прасякнуты і такія сцэны з рамана, як лядовае пабоішча з нагоды палёту ў космас Юрыя Гагарына, наведванне Смольнага палаца сібіракамі, размова двух аднавяскоўцаў падчас пахавання былога паліцэйскага. Так, на старонках свайго твора пісьменнік з дапамогай іроніі нібыта вядзе з чытачом своеасабліваю гульню, імкнучыся надаць новыя трактоўкі некаторым гадзям з гісторыі былога савецкага народа.

Такім чынам, аналіз паэтыкі “Бунт незапатрабаванага праху” Віктара Казько дазваляе зрабіць выснову, што ў жанравых адносінах твор уяўляе сабой раман-прытчу, пра што сведчаць:

– пастаноўка ў ім агульначалавечых праблем. Асаблівасцю іх выкарыстання з’яўляецца тое, што гэтыя праблемы толькі падымаюцца аўтарам, але шляхі для іх вырашэння не даюцца, пытанні пакідаюцца ў адкрытай форме, і чытач сам павінен зрабіць выбар у той ці іншы бок.

– роля аўтара, які ўсё ведае, умешваецца ў аповед і каментуе яго. Такая пазіцыя аўтарскага дамінавання неабходная для абгрунтавання прытчавага рыгарызму.

– асаблівасці стылю. Галоўнымі структурна-семантычнымі прыёмамі з’яўляюцца сімвал і іронія. Сімвал уплывае на арганізацыю тэкставай інфармацыі твора, у прыватнасці, садзейнічае стварэнню падтэкста. Прыем іроніі дазваляе раскрыць глыбінны сэнс твора, прыўносіць новыя якасці ў выкарыстанне традыцыйнага матэрыялу.

Літаратура

1. Біблія: Кн. Святога Пісанья Старога і Новага Завету: Кананічныя / У беларус. пер. В. Сёмухі. – Duncanville (USA): World Wide Printing, 2002. – 1535 с.
2. Казько, В. Бунт незапатрабаванага праху / В. Казько. – Мінск: І. П. Логвінаў, 2009. – 340 с.
3. Тычына, М. Скарга непачутага крыку / М. Тычына // Казько, В. Бунт незапатрабаванага праху. – Мінск: І. П. Логвінаў, 2009. – С. 327-336.

ПАКАЗАЛЬНІК АЎТАРАЎ

Абазоўская Н.В.	230	Лянкевіч У.В.	77
Азарка В.У.	3	Лясовіч С.М.	79
Аліферчык Т.М.	5	Малько Г.І.	239
Аляксеева Т.У.	154	Марозава Я.Н.	82
Архіпава Н.К.	8	Мартынкевіч С.В.	241
Арцямёнак Г.А.	11	Маслова В.А.	86
Астапчык В.І.	231	Маслянкова П.У.	89
Бабіч Ю.М.	14	Міхайлаў С.І.	92
Бароўка В.Ю.	156	Мышко Д.Р.	191
Будкевіч М.Ю.	82	Навасельцава Г.В.	194
Васілеўская А.С.	17	Несцяровіч В.І.	95
Вінакурава К.С.	20	Нікіфарава В.Б.	197
Ганчарова-Цынкевіч Т.У.	159	Падстаўленка В.Ф.	200
Гаўрыловіч В.Г.	22	Палашкевіч С.У.	98
Генкін В.М.	25	Памазенка Т.Л.	101
Гніламёдаў У.В.	161	Петрушкевіч А.М.	202
Горегляд Е.Н.	28	Пісарэнка А.М.	105
Грачыха Т.А.	31	Рагаўцоў В.І.	108
Гуліцкая В.А.	233	Радзюк В.В.	111
Гуліцкі М.Ф.	236	Рамза Т.Р.	244
Дамброўская Н.М.	164	Русецкі А.У.	205
Даўбешка Н.П.	34	Русецкі Ю.А.	205
Дервяго А.Н.	37	Русілка В.І.	208
Дзядова А.С.	39	Савіцкая І.І.	114
Дзятко Д.В.	42	Саматой І.В.	211
Дубоўская Т.А.	167	Свірыдзенка В.І.	245
Жылевіч В.Ф.	170	Семянькова Г.К.	117
Зіманскі В.Э.	45	Симонова Т.Г.	214
Зуева І.М.	48	Синкевіч Т.И.	248
Іконнікава Л.У.	172	Скрэбнева Т.В.	120
Калбаска М.А.	3	Слесарева Т.П.	123
Калеснікава А.А.	50	Снігірова Н.А.	126
Каяла У.І.	175	Солахава С.І.	129
Клімаў І.П.	53	Солахаў А.В.	132
Клімковіч О.А.	55	Таранеўскі В.У.	217
Корсак О.Н.	58	Тарасава С.М.	221
Крыклівец Е.В.	178	Флікоп Г.А.	224
Куліковіч У.І.	61	Харошка Г.П.	227
Курдзека Ж.П.	239	Хлусевіч І.М.	136
Курловіч І.М.	64	Чараповіч Г.В.	138
Лапацінская В.В.	181	Чарнышова А.М.	141
Лебядзевіч Д.М.	184	Шевцова Л.И.	249
Лобан І.Ф.	188	Шунейка В.В.	143
Лукашанец А.А.	67	Шчасная К.Д.	146
Лучек А.П.	70	Якушава А.М.	149
Любецкая К.П.	72	Ялоўская Э.А.	61
Лянкевіч А.У.	75	Ячная Т.А.	150